

AZ OLTÁRISZENTSÉG TISZTELETÉRE ALAPÍTOTT KUNSZENTMÁRTONI FŐTÁRSULAT

A 18. század a jámbor társulatok fénykora, írja Szilas László.¹ A vallás, a lelki-élet közösségi vonása jutott itt érvényre.² Sokan több társulatba is beiratkoztak. Szilas László nagyon pozitívan értékeli a társulatok működését, mert rendszeres gyűléseiken prédikációkat hallgattak, imádságok hangoztak el, ünnepeiken élő és elhunyt tagjaikért szentmisét mondtak, gyakrabban járultak a szentáldozás szentségéhez. Mindez a hívek lelkiéletét mélyítette el.³ A társulati élet külsőségeit, színpadiasságát a 18. századi felvilágosodás szellemisége negatívan ítélte meg, jóllehet jelképeket használó, a közösségi összetartozást lobogókkal, egyenruhákkal, sajátos közösségi ünnepeikkel kifejező volta hatással lehetett az egyszerű emberek, a nem katolikusok előtt is, azaz missziós hatása kétségtelen.⁴

A török hódoltság pusztító évtizedei után a Nagykunságban fekvő Szentmárton pusztja 1717–1719 között népesült be Jászságból érkező római katolikus lakosokkal. A főleg Jászapátiból és Jászalsószentgyörgyről érkező telepések nyilván magukkal hoztak valamilyen vallásgyakorlatot előző lakóhelyükről, jóllehet azok is csak mintegy két évtizeddel korábban települtek újra. A legkorábbi, szórványos 18. századi adataink a ferences harmadrend jelenlétére utalnak, amelynek javára többen végrendelkeztek.⁵ Milyen egyéb társulatok működtek a településen?

Valószínűsíthetően jászapáti előzményekre vezethető vissza Kunszentmártonban az 1722-ben megalakult kordás társulat (Confraternitas Chordigerorum S. Francisci), amelynek anyatársulata az 1746-os kánoni látogatás jegyzőkönyve szerint a szolnoki ferences rendházban volt. Bede József, a Megváltóról elnevezett ferences rendtartomány (Provincia S. Salvatoris) tartományfőnöke, arra hivatkozva, hogy a nagy távolság miatt a kunszentmártoni társulat tagjai nem tudnak részt venni a társulat havi szertartásain és összejövetelein, ugyanezért maguk az atyák sem tudnak Kunszentmártonba ellátogatni, 1724-ben felhatalmazta Zatkó Mihály kunszentmártoni plébánost és minden utódját arra, hogy újhold vasárnapján körmenetet tartson, a társulat szabályzatát a szószékről felolvassa, s a társulati tagoknak prédikáljon. Tagok fölvetelét, valamint a fogadalom éves megújítását azonban továbbra is csak a rend tagjainak engedte meg.⁶ A társulat szabályzata szerint két körmenetet tartott: egyet újhold vasárnapján az Oltáriszentséggel, egy másikat az elhalt tagjaikért mondatott megemlékező szentmisén. A társulati tagok gondozták a hordozó Mária-szobrot, beteget látogattak, halottaik eltemetésében

1 SZILAS 1982. 85.

2 BÁLINT 1938. 28, 34.

3 SZILAS 1982. 85.

4 SZILAS 1982. 85.

5 DÓSA–SZABÓ 1936. 251., BARNA 1998. 17.

6 Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Vetus (a továbbiakban: EFL AV) 1457

közreműködtek. Tagjai részesültek az anyatársulat minden búcsúkiáltásában. A templom felszentelésének emlékűnnepén 100 napi, a védőszent, Szent Márton ünnepén pedig teljes búcsút nyerhettek.⁷ A társulat élt és működött Eszterházy Károly püspök 1767-es kánoni látogatása idején is. Szabályzatát a vizitációs jegyzőkönyv más társulatokkal közösen mondta. Elöljárója és igazgatója a pater concionator (hitszónok atya), akinek anyaháza a szolnoki rendház volt. A társulat bevétele részben a hívek adományából jött össze. Dékánja, világi vezetője évente beszámolt a concionator atyának a társulat működéséről. Kassájukban 1767-ben 4 forint volt, s adósságuk semmi.⁸ A társulat minden hónapban mondatott misét.⁹

Egyetlen anyakönyvi bejegyzés szól a Confraternitas Crucigerorum (Kereszt-hordozók Társulata) léteről. 1748-ban elhunyt özv. Józsa Jánosné írták, hogy a „Mater Confraternitatis Crucigerorum”, azaz a társulat anyja, vezetője.¹⁰ A társulati élet részleteiről semmit sem tudunk.¹¹

A 18. század utolsó harmadában Kunszentmártonban egy Oltáriszentség tiszteletére alapított főtársulat (Archiconfraternitas Sanctissimi Sacramenti) működött. Megalakulásának időpontját a IV. kunszentmártoni anyakönyv őrizte meg, amit írói eredetileg társulati anyakönyvnek, főkönyvnek szántak.¹² A címlap kronosztikonos felirata¹³ szerint a társulat 1766-ban alakult meg. A szöveg „Fő-Társaságnak” mondja. A díszes címlapot Somogyi Elek, korának jeles szegedi minorita szerzetese rajzolta, aki 24 éves korában talán hitszónokként vagy alamizsnagyűjtő útja során kereshette fel Kunszentmártont és segíthetett a pasztorációban Nagy Pál plébánosnak.¹⁴

7 EFL Canonica visitatio 1746. 73. oldal

8 Kovács 1997. 445.

9 Kovács 1997. 447.

10 Dósa-Szabó 1936. 251.

11 BARNÁ 1998. 17.

12 Kunszentmártoni Plébániai Irattár Kereszteltek Anyakönyve IV. A könyv díszes címlappal kezdődik és hosszú oldalakon keresztül sorolja a társulati tagok, férfiak, nők nevét.

13 Kronosztikon vagy kronosztichon az alapítás/építés idejére utaló latin nyelvű felirat, amiben a római számoknak megfelelő egyes betűket nagyobb mérettel vagy színezéssel kiemelnek, s a számok végösszege megadja a szóban forgó évszámot. Kunszentmártonban ilyen akronosztikonos latin nyelvű felirat a Nagytemplom főbejárata fölött olvasható.

14 *Magyar Katolikus Lexikon* XII. 2007. 218. Somogyi Elek, OFMConv (Szeged, 1742. szeptember 14. – Szeged, 1805. november 29.) minorita szerzetes volt, gimnáziumi tanár, és a szegedi rendház házfőnöke. Fölszentelése után hitszónokként működött, volt plébániai adminisztrátor, nevelő és udvari pap, Aradon és Miskolcon pedig gimnáziumi tanár. 1785 és 1788 között a szegedi rendház főnöke volt. – *Művei: Idvességes mulatság, az az kérdések és feleletek az Anyaszentegyházban előforduló dolgokról és ájtatosságokról.* Pest, 1792. – *Patientia.* Barát-táncz, melyre minden férfiak és asszony-rendek hivatalosak. Versek. Pest, 1794. – *Mennyei társalkodás.* Az az Krisztus és ember közt való édességes beszélgetések. Pest, 1794. Lásd még: P. MONAY 1953. 107–108. – Nem tudjuk pontosan, mit keresett Kunszentmártonban. Alamizsnagyűjtő utat is említünk, jóllehet a szegedi minoritáknak nem volt koldulási engedélye az egri püspöktől. Somogyi Elek Ónodon is misszionált. Lásd: HIRSCHBERG 1944. 36. illetőleg KÖRTVÉLYESSY 1943. passim

A társulat virágkora Nagy Pál plébános idejére esett, de tagja volt a későbbi, templomépítő plébános, Horváth Ferenc is. Nagy Pál hagyatéki könyvtárjegyzékéből ismerjük a társulat nyomtatott kézikönyvét is.¹⁵

Működésére vonatkozóan a II. József alatti feloszlatással kapcsolatos adatszolgáltatási folyamat is nyújt bizonyos információkat. Ezen kívül ismerjük még egy 1772. évi havi bontású pénzügyi elszámolását, amit Borbás József kántor, a társulat kurátora készített. A társulat bevételeit adományokból (alamizsnákból), az újhold vasárnapi „csengetésből” (szentmisékből) származott. Júniusban pedig búzát gyűjtöttek, aminek eladási ára bevételüket jelentősen növelte. Kiadásaik között szerepel két rőf veres posztó, amit a térdelőre (scabellum) vett a társulat, ám amikor a görög kereskedő meghallotta, milyen célra vásárolják, elengedte az ár felét. Vásárolt még a kurátor csipkét, gyolcsot és posztót a társulati egyenruhához, viaszt, csengettyűt az Oltáriszentség beteghez való hordásához, megjavíttatta a fakönyv vaspántját és a lámpást tartó „serpenyőt”. A 136 forint 29 krajcár bevétellel szemben a kiadás 1772-ben csupán 25 forint 54 krajcár volt, így a kasszában 102 forint 25 és fél krajcár maradt.¹⁶ Az éves elszámolást 1773. március 13-án a helység jegyzője – és a társulat tagja –, Pintér József elfogadta és a település pecsétjével hitelesítette.

Az Oltáriszentség Társulatot Eszterházy Károly 1767-es kánoni látogatásakor Congregatio Sanctissimi Corporis Christi néven említették.¹⁷ Borbás József curator 1772-ben nyújtotta be első számadását „az ujonnan erigált” Oltáriszentség Congregációjáról.¹⁸ Ám az 1770-es években népszerű volt, sokan hagytak adományokat a társulat, többen végrendelkeztek javára. 1770-ben pl. Szabó Pál egy zsák búzát és egy zsák árpát, többen kisebb nagyobb pénzügyi összeget.¹⁹ A II. József által feloszlatott társulat pénzét 1783. december 27-én a plébános kérésére átadták a templomnak, aki azt az új templom szentélyének kifestésére fordította.²⁰

A társulat mindennapi működéséről keveset árulnak el a rendelkezésre álló források. A társulati kézikönyv²¹ alapján azonban tudunk következtetni annak néhány részletére. A társulat főünnepje Úrnapja volt és az Úrnapiját követő nyolcad. Az úrnapi szentségi körmenetben a társulat tagjai égő gyertyával vettek részt.²²

15 EFL AV 1637. Nagy Pauli Pr. Kun-Sz-Mártoniensis caducitatem tangencia Az Oltáriszentség Társulatok számára 1783-ben útmutató könyv jelent meg: *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái* Bútsúk, és Malasztok, mellyeket a' Római Szentséges Pápák abban lévő Krisztus Hiveinek bővségesen ki-oszlottak. Egerben, nyomtatott a' Püspöki Oskola betűivel, Eger, 1783.

16 EFLAV948. Privilegiált KunSz.Mártony Helysége Oltári Szentsége Congregációjának Számadása pro Anno 1772.

17 Kovács 1997. 449. Hatással volt erre az, hogy Barkóczy Ferenc egri püspök már 1757-ben megalapította az egri főtársulatot, amelynek tagjaként megnyerte Mária Teréziát és egész családját. Az egri társulat ösztönzőleg hatott az egyházmegyei papság törekvéseire. SUGÁR 1984. 409. Nem véletlen, hogy Nagy Pál kunszentmártoni plébános is szorgos támogatója lett.

18 DÓSA-SZABÓ 1936. 251. Erigált = felállított

19 DÓSA-SZABÓ 1936. 251.

20 DÓSA-SZABÓ 1936. 251–252.

21 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783.

22 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 22–23.

Az 1766 és 1785 között működő Oltáriszentség Társulat tagnévsorába 223 férfit és 568 nőt írtak be. A férfiak névsorát Nagy Pál plébános vezette, aki a társulati szabályzat szerint az egyesület akkori vezetője is volt. Őt Kiss Mátyás districtuális ordinárius assessor (kerületi rendes ülnök), Bozóki András districtuális ordinárius commissárius (kerületi rendes csendbiztos), valamint Pintér József ordinárius nótárius (rendes jegyző) követte. A társulat oconomusa vagy gazdája Borbás József volt, akit Kunszentmártonban *curátornak* neveztek. A társulati bevételekből a regula szerint az örökmécses olajára, gyertyák vásárlására és az „oltár ékesítésére” költöttek.²³ Minden hónap elsővasárnapján, vagy újhold vasárnapján szentmisét mondtak szentségkítéssel, utána szentségimádással. A szentséges misén, vagy Nagyszüirtők estétől Nagyszombati feltámadásig a társulat tagjai egyenruhájukban szolgáltak.²⁴

A társulat szorgalmazta az örökös szentségimádást. A kunszentmártoniak ehhez 1770-ben csatlakoztak. Ez azt jelentette, hogy az év 8760 óráját a társulati tagok sorshúzással felosztották egymás között, a ez alatt az óra alatt otthonukban az Oltáriszentség tiszteletére magánajátosságot végeztek.²⁵ Kunszentmártonban 1770. március 5-től 1785 októberéig tartották nyilván a tagok választott imaóráit. Nagy Pál plébános például 1770. március 5-én reggel 10 és 11 óra közötti időt kapta. Őt követte káplánja, Tumlecz Ignác március 5-én reggel 11–12 óra között.²⁶ Horváth Ferenc plébános úr imaórája 1779. május 2-től minden év május 2-án délután 3 órára esett.²⁷ Borbás József társulati gazda, pénztáros 1767–1768, és az 1780–1784. évben a település főbírója volt. Az ő imaórája 1770-től május 1-én volt reggel 4 és 5 óra között.²⁸ A „megszállást” vezető Radics István hasonló nevű fiának, aki 1740 és 1760 között háromszor volt főbíró a településen, az imnapja 1770. május 29-i felvétellel május 27-re esett volt.²⁹ Ennek ájtatossági szövegei megtalálhatók a társulati kézikönyvben.³⁰

A vallási társulatokat II. József 1784-ben feloszlatta, 1787–1788-ban pedig teljes vagyonukat elkobzását rendelte el. S mindezt az egyházmegyes püspökökkel hajtatta végre. A feloszlatakor rögzített 1786-os leltár szerint a kunszentmártoni társulatnak volt egy *albumnak* nevezett könyve, finom selyembe kötve és ezüst kapcsokkal ellátva, amibe a tagok vezetéke és keresztnévét írták be.³¹ Horváth Ferenc plébános az uralkodói előírásnak megfelelően a könyvről levétni javasolta az ezüst lemezeket, amikből két ostyatartó dobozkat (*pixis*) javasolt csináltatni, amikben a betegekhez az Oltáriszentséget vihetik. Van egy másik könyve is, amit

23 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 22.

24 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 22–23. 25.

25 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 34–35.

26 Kunszentmártoni paróchia, Kereszteltek Anyakönyve IV. Itt kell pontosítani a káplán nevét: Tumlier helyett Tumlecz Ignácra. Vö: Józsa 2016. 151. A névsor egy másik helyén Tumlicz Ignác formában szerepel a neve.

27 Kunszentmártoni Plébániai Irattár, Kereszteltek Anyakönyve IV.

28 Kunszentmártoni Plébániai Irattár, Kereszteltek Anyakönyve IV.

29 Kunszentmártoni Plébániai Irattár, Kereszteltek Anyakönyve IV.

30 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783.

31 Valószínű, ebből lett a Kereszteltek Anyakönyve IV. Az egykori társulati album selyemkötése és ezüst csatjai nincsenek meg.

fából készítettek és a társulati halottak koporsójára tettek. Van négy piros posztóból készült, hosszú, papi ruházathoz hasonló ruhájuk, amihez négy darab ujjas ruha tartozik, két fa gyertyatartó, egy feszület a megfeszített Krisztussal.

Vagyonek Kobzásuk idején Horváth Ferenc plébános 1787. június 19-én tájékoztatta az Oltáriszentség főtársulatának helyzetéről a püspöki hivatalt, annak január 2-i felszólításának engedelmeskedve. Jegyzőkönyvük és tagnyilvántartásuk van, amit anyakönyvvé alakítottak. Pénzbeli vagyonuk, kihelyezett kölcsönük nincs, alapítványt nem tettek, tárgyi kellékeiből semmit sem osztottak el, amiből alig van használható. Aranyozott keresztjüket a főoltárra helyezték. Piros posztó egyenruhájukat négy ministráns gyerek ruhájává alakították. Két fekete fa gyertyatartójukat a templomra hagyták.³²

A vallási társulat célja a keresztények egységének helyreállítása, „az eretnekségek kigyomlálása” volt.³³ Az Oltáriszentség Társulatnak volt egyfajta confraternitásokat összekötő szerepe is, hiszen a társulat búcsúnyerési kiváltságaiban osztoztak a „Szent Olvasó” és a kordás társaság tagjai is.³⁴ Az Oltáriszentség Társaság azonban nemcsak vallási egyesületeket kötött össze, hanem demokratikus intézményként kiegyenlítő szerepe volt az egyes társadalmi rétegek között is. Hiszen a közösség papjai, a település vezető tisztségviselői, a módosabb redemptus gazdák éppúgy tagjai voltak, mint a kevésbé tehetős irredemptus, iparos, vagy éppen szegény emberek. A megalakulásakor dinamikus társulat első beiratkozott tagjai között a 18. század utolsó harmadának több főbíróját is megtaláljuk: Józsa Jánost, aki 1788–1794 között volt a község első embere, Oláh Gergelyt, aki két ízben is viselte a főbírói hivatalt: 1786–1788 és 1795–1797 között.³⁵ Az ő példájuk, társadalmi presztízszük vonzhatta a társadalom többi rétegét is. A tagnév-sor létszámadataiból azonban az is kiderül, hogy már megalakulásakor többségben voltak a nők. Ez valószínűleg nem (csak) a vallásosság nemek közötti eltéréseire utal, hanem a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyére. A korabeli felfogás a nők helyét a családon belül képzelte el, csupán a vallási életben engedte meg, hogy a nyilvánosságban szerepet vállaljanak.

A 18. századi kunszentmártoni Oltáriszentség társulatról ennyit tudunk csupán. A fennmaradt szórványadatok alapján azonban azt látjuk, hogy működésében hűen követte a még Barkóczy Ferenc egri püspök által 1756-ban felállított egyházmegyei társulat gyakorlatát, amit utódja, Esterházy Károly is támogatott. A 18. századi kunszentmártoni papok szintén támogatták a társulat működését, segítőt láttak benne lelkipásztori munkájukban. A társulat a település minden rétegét átfogta, presztízse magas volt. Feloszlásuk idejére, 1786-ra készült el a főoltár tabernákuluma, ajtaján az Oltáriszentség képével. Ez máig emlékeztet az eucharisztia 18. századi társulati tiszteletére Kunszentmártonban.

32 EFL AV 1457

33 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 8.

34 *Az Oltári Szentség Fő-Társaságának Regulái...* 1783. 12.

35 Kunszentmártoni Plébániai Irattár, Kereszteltek Anyakönyve IV.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1938 Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Szent István Társulat, Budapest.

BARNA Gábor

1982 Adatok a kunszentmártoni iparosság és az egyház kapcsolatához a XVIII-XIX. században. (Vázlat). In: BERECKZI Ibolya – SZABÓ László (szerk.) *Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara*. Szolnok, 329–341.

1998 *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulatának jegyzőkönyvei 1851–1940 / Minutes of the Living Rosary Confraternity in Kunszentmárton, 1852–1940*. Szeged.

DÓSA József – SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I*. Kunszentmárton.

HIRSCHBERG Kornél

1944 *Magyar minorita hittérítők*. Budapest.

HORVÁTH István

2018 *Egri egyházmegyes társulatok*. Kézirat

JÓZSA László

2009 „Isten hajléka az emberek között” *A kunszentmártoni római katolikus nagytemplom*. Szeged – Kunszentmárton.

KOVÁCS Béla

1997 *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Heves és Külső-Szolnok vármegye*. Az Egri egyházmegye történetének forrásai 1. Eger.

KÖRTVÉLYESSY László

1943 *A 700 éves minorita rend története*. Szeged.

Magyar Katolikus Lexikon XII. Budapest, 2007. 218.

SUGÁR István

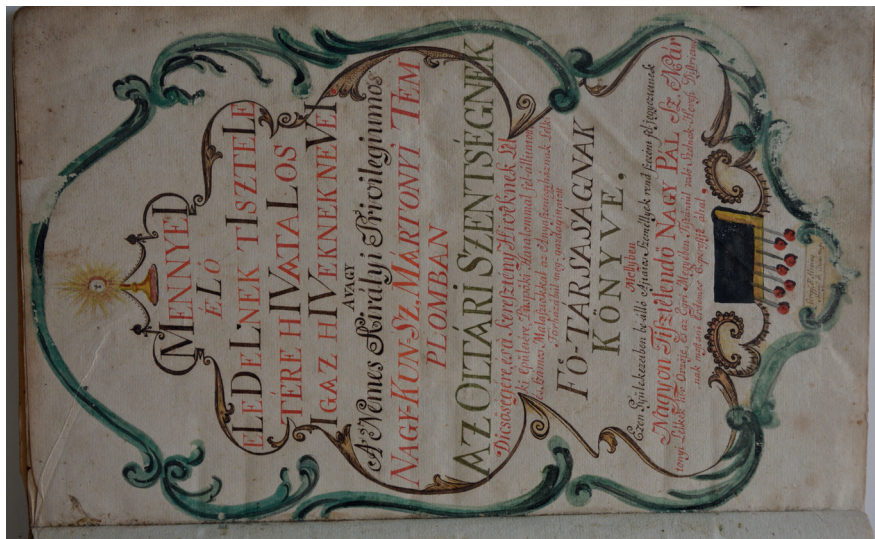
1984 *Eszterházy Károly*. In: SUGÁR István: *Az egri püspökök története*. Budapest, 425–447.

SZELESTEI NAGY Lajos

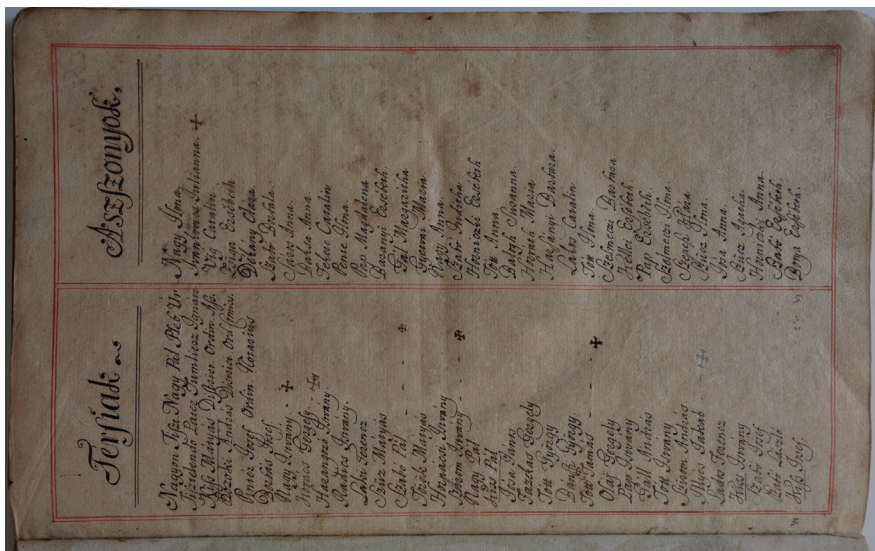
2018 *A magyarországi barokk kori Oltáriszentség társulatokról*. In: BOGÁR Judit – DÉRI Eszter (szerk.) *Barokk vallásos közösségek*. Budapest, 189–198.

SZILAS László

1982 *Kis magyar egyháztörténet*. Teológiai kiskönyvtár Róma.

1. kép A társulati anyakönyv akrosztichonos címlapja

2. kép A tagnévsor első oldala

[illegible]

5. kép Az 1772. évi elszámolás második és harmadik oldala

6. kép Az 1772. évi elszámolás utolsó oldala

7. kép Az örökös szentségimadás időbeosztása 1770

4

Inventarium congregacionis sive sacramenti in Ecclesia de S. Martini
mensi septembri, 18to Junii habito. Item confectum Anno 1786 17to Junii

Pro	Contra
Pro Hanc congregacionem sive sacramentum celebrare debetis Libris sive libris quoslibet nomina legumenda congregacionis officiarius sive tamquam congregacionis 2 ^{do} Hanc etiam librum ab omni libris congregacionis quo tamquam congregacionis sive sacramenti officiarius	1. 1. 4. 4. 2 1.
Pro Hanc congregacionem sive sacramentum 4 ^{to} Hanc congregacionem ad officium sacramenti 6 ^{to} Hanc congregacionem ad officium sacramenti 6 ^{to} Hanc congregacionem ad officium sacramenti	1. 4. 4. 2 1.

Sig. Kunszentmártoni die 18to Junii 1786

Franciscus Horvath
Bonif. Kunszentmártoni

Argentum ex libro congregacionis sive sacramenti
hanc in 2do p. 18to quod congregacionis sive sacramenti
officiarius sive tamquam congregacionis
officiarius sive tamquam congregacionis

165

8. kép A társulat vagyonteliára 1786

Reclat

Inventarium congregacionis sive sacramenti in Ecclesia de S. Martini
mensi Septembri, 18to Junii habito. Item confectum Anno 1786 17to Junii

Pro Hanc congregacionem sive sacramentum celebrare debetis Libris sive libris
quoslibet nomina legumenda congregacionis
officiarius sive tamquam congregacionis
2do Hanc etiam librum ab omni libris congregacionis
quo tamquam congregacionis sive sacramenti
officiarius

1.
1.
4.
4.
2
1.

Sig. Kunszentmártoni die 18to Junii 1786

Franciscus Horvath
Bonif. Kunszentmártoni

Argentum ex libro congregacionis sive sacramenti
hanc in 2do p. 18to quod congregacionis sive sacramenti
officiarius sive tamquam congregacionis
officiarius sive tamquam congregacionis

165

9. kép Feljegyzés a társulati vagyon felhasználásáról
1787